

บทสรุปผู้บริหาร (Executive Summary)

ชื่อโครงการวิจัย กลยุทธ์การสร้างสรรคณ์วัดกรรมมูลค่าเพิ่มให้กับการท่องเที่ยวเชิงธรรม เิงแสวงบุญ และการตลาดเชิงกิจกรรมจากการปฏิบัติการร่วมกับ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในแหล่งท่องเที่ยววัดของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ชื่อคณะผู้วิจัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิระวัฒน์ อนุวิชานนท์
รองศาสตราจารย์ศิริวรรณ เสรีรัตน์
รองศาสตราจารย์ สุพาดา สิริกุดตา
ดร.วิชชพร เทียบจัตุรัส

งบประมาณและระยะเวลาทำวิจัย

ได้รับงบประมาณอุดหนุนสนับสนุนทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดินด้านการวิจัย

ปีงบประมาณ 2560

ระยะเวลาการทำวิจัย 1 ปี ตั้งแต่ 30 กันยายน 2559 ถึง 30 กันยายน 2560

ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ธีรยุทธ สุนทรธา

ความเป็นมาและความสำคัญ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวสูงเป็นอันดับหนึ่งของโลก โดยมีจำนวนนักท่องเที่ยว ในปี 2557 ทั้งสิ้น 24,779,768 คน (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กรมการท่องเที่ยว, 2557, น. 8) เหตุจูงใจในการท่องเที่ยวไทยประกอบด้วย การท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ได้แก่ ทะเล ภูเขา เป็นต้น และเหตุจูงใจที่สำคัญมากอีกประการหนึ่งคือ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมสถานที่ที่แสดงถึงความเป็นวัฒนธรรม เช่น การชมโบราณวัตถุ โบราณสถาน ปราสาท พระราชวัง วัด ประเพณี รวมถึงวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย (วิกิพีเดีย, 2558) นอกจากนี้แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญที่มีนักท่องเที่ยวจากภายนอกและจากภายในท้องถิ่นท่องเที่ยวมาก ก็คือ แหล่งท่องเที่ยววัด ในสมัยก่อนวัดเป็นศูนย์รวมของทุกสิ่งทุกอย่างของชุมชน วิถีชีวิตของชาวบ้านผูกพันกับวัดตั้งแต่เกิดจนตาย ถึงแม้ในปัจจุบันในชนบท วัดก็ยังเป็นศูนย์รวมของชาวบ้าน วัดแต่ละวัดจะมีการจัดกิจกรรมทางศาสนา ในการท่องเที่ยววัดนั้นมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันดังนี้

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ กลุ่มที่ท่องเที่ยววัดเพื่อศึกษาธรรมะเพื่อความสงบสุขของจิตใจอาจจะเนื่องจากเลื่อมใสในพุทธศาสนาโดยตรง หรือมีปัญหาที่เกิดขึ้นจากความทุกข์ จึงท่องเที่ยววัดเพื่อปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนาให้เกิดการเรียนรู้อย่างชัดเจน เช่น การจัดกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี การจัดกิจกรรมเวียนเทียน และแสดงพระธรรมเทศนาในวันวิสาขบูชา จัดกิจกรรมต่าง ๆ ในวัดในวันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ กลุ่มที่ไปท่องเที่ยววัดเพื่อทำบุญซึ่งเราเรียกว่าการท่องเที่ยวแสวงบุญในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ ปฏิบัติตามหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ควรนำไปปฏิบัติ เช่น การไม่

ทำความเข้าใจทั้งปวง การทำความดีให้ถึงพร้อม และการทำจิตใจให้ผ่องใสบริสุทธิ์ การท่องเที่ยวแสวงบุญ คือ การเดินทางไปวัดหรือพุทธศาสนสถานโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำบุญและสาธารณกุศล เพื่อสักการบูชาพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชมศิลปวัฒนธรรมในวัดหรือพุทธศาสนสถานนั้น ๆ ไปเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งไปเพื่อร่วมศาสนพิธี (พระมหาธีรธรรมสาร, 2556, น. 5)

กลุ่มที่ 3 ได้แก่ กลุ่มที่ไปวัดเพื่อร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดจัดขึ้น ซึ่งเรียกว่างานวัด ได้แก่ งานเทศกาลประเพณีต่าง ๆ การจัดกิจกรรมในเทศกาลต่าง ๆ อาทิเช่น เทศกาลสงฆ์ทำบุญปีเก่าต้อนรับปีใหม่ การจัดกิจกรรมการตักบาตรเทโว ลอยกระทง เป็นต้น กิจกรรมย้อนยุคส่งเสริมวัฒนธรรม สร้างประสบการณ์ด้านวัฒนธรรม ที่ดีให้กับนักท่องเที่ยว การขายสินค้าหัตถกรรมท้องถิ่น ขายอาหาร เครื่องดื่ม ขนม เป็นต้น รวมทั้งงานมหรสพภายในวัด สร้างความสนใจ ส่งเสริมเพิ่มคุณค่าและคุณค่าด้านจิตใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการท่องเที่ยววัด เช่น การสร้างประสบการณ์ด้านวัฒนธรรม ด้านพุทธศาสนา สังคม-วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นไทย วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน อาหาร โภชนาการ (มาโนช พรหมปัญญา, 2558, น. 181-182)

วัดเป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางไปท่องเที่ยววัด นมัสการบูชา คนไทยนิยมท่องเที่ยววัดเพื่อนมัสการบูชา เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ส่วนชาวต่างชาติในภูมิภาคอื่น ๆ ของเอเชีย เช่น จีน เกาหลี ญี่ปุ่น ก็มีความนิยมเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นความนิยมทางด้านจิตวิญญาณ ส่วนชาวตะวันตกจะนิยมท่องเที่ยววัดในวัตถุประสงค์เพื่อการดื่มด่ำทางความงาม และศิลปะของสิ่งก่อสร้างด้านสถาปัตยกรรมมากกว่าด้านจิตวิญญาณ

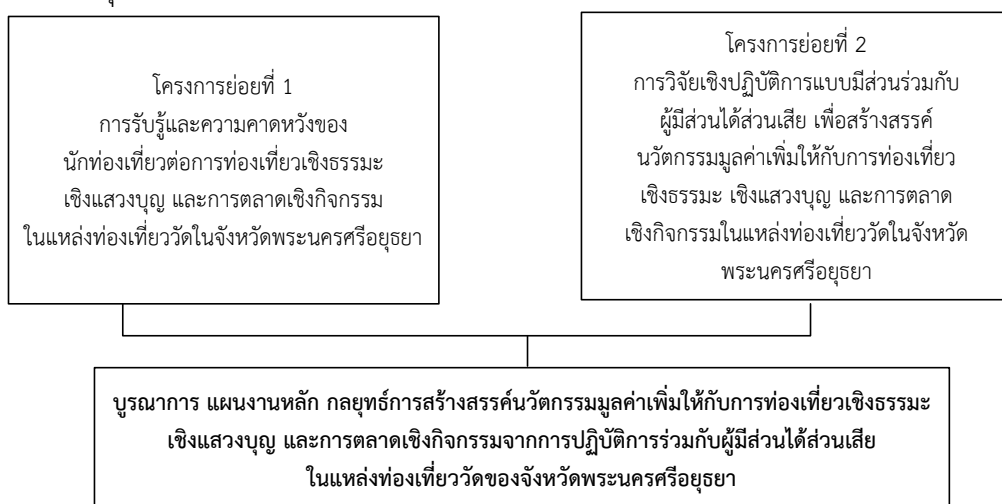
เพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความเข้าใจ เห็นคุณค่า สร้างแรงจูงใจ จึงต้องสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการเพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยววัด โดยบูรณาการการสื่อสารทั้งใช้คนและสื่อต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลต่อคุณค่าตราแหล่งท่องเที่ยว เพื่อสร้างให้เกิดการรู้จัก เสริมสร้างภาพลักษณ์ กระตุ้นให้เกิดการตอบสนอง และความสัมพันธ์โดยก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม สร้างสรรค์กิจกรรมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนและนักท่องเที่ยวความเกี่ยวพันโดยตรงกับลูกค้าและชุมชน อีกทั้งส่งผลต่อเนื่องไปยังพฤติกรรมภายหลังการท่องเที่ยวด้วย (Armstrong & Kotler, 2015, p. 466; Kotler & Keller, 2016, pp. Brief Contents Part 7, 330, 568-677)

เนื่องจากการสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการเพื่อการท่องเที่ยว ตั้งแต่บรรพบุรุษดั้งเดิมมีการยึดมั่นในเรื่องความเชื่อทางศาสนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาพราหมณ์ ฮินดู และศาสนาพุทธ จึงทำให้ผู้คนในสมัยก่อนทุ่มเททั้งร่างกาย และแรงใจในการสร้างวัด ที่พวกเขาเคารพนับถือด้วยศิลปะอย่างเต็มกำลังความสามารถ และด้วยจิตวิญญาณของพวกเขา จึงทำให้วัดต่าง ๆ ที่ก่อสร้างในสมัยโบราณมีความสวยงาม วิจิตรพิสดารจนยากที่จะบรรยาย และไม่ว่าจะเดินทางไปที่ได้ก็จะพบเห็นวัดที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้นไว้เป็นที่เคารพนับถือบูชาที่อยู่ทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่มีจำนวนถึง 504 แห่ง (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2555) และแต่ละวัดมีประวัติศาสตร์และเป็นแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลก ดังนั้นวัดจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในการเผยแพร่ธรรมะของพุทธศาสนาและเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการแสวงบุญด้วย นอกจากนี้หลังจากที่เราได้ศึกษาความคาดหวังที่เป็นที่ต้องการของนักท่องเที่ยว และข้อมูลความคิดเห็นข้อเสนอแนะต่าง ๆ จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแล้ว ทุกฝ่ายได้วางแผนร่วมกันจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงธรรมะ เชิงแสวงบุญ การตลาดเชิงกิจกรรมแล้วจึงจำเป็นต้องมีการวัดผล/ประเมินผล

กิจกรรมที่จัดขึ้น ว่าเป็นที่ยอมรับจากนักท่องเที่ยว และส่งผลที่ดีต่อพฤติกรรมภายหลังการท่องเที่ยวหรือไม่อย่างไร

ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้คณะผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาถึงการสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการ และการประเมินผลการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ชิงแสงบุญ การตลาดเชิงกิจกรรมจากการปฏิบัติการร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในแหล่งท่องเที่ยววัดของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพื่อกำหนดกลยุทธ์การสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการและกลยุทธ์การสร้างสรรค่นวัตกรรมมูลค่าเพิ่มให้กับการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ชิงแสงบุญ และการตลาดเชิงกิจกรรมจากการปฏิบัติการร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในแหล่งท่องเที่ยววัดของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาต่อไป

ในการศึกษางานวิจัยเรื่องนี้คณะผู้วิจัยจะทำการศึกษาประกอบด้วยโครงการย่อย 2 โครงการ คือ โครงการย่อยที่ 1 ศึกษาการรับรู้และความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเพื่อนำไปใช้ในการสร้างสรรค่นวัตกรรมมูลค่าเพิ่มให้กับการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ชิงแสงบุญและการตลาดเชิงกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยววัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่วนโครงการย่อยที่ 2 นั้นจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยระดมความคิดและการปฏิบัติงานกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อสร้างสรรค่นวัตกรรมมูลค่าเพิ่มให้กับการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ชิงแสงบุญ และการตลาดเชิงกิจกรรมร่วมกันในแหล่งท่องเที่ยววัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่วนในแผนงานหลักจะเกี่ยวข้องกับการศึกษาการสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการและการประเมินผลการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ชิงแสงบุญ การตลาดเชิงกิจกรรมจากการปฏิบัติการร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในแหล่งท่องเที่ยววัดของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แล้วจึงนำผลการวิจัยทั้งหมดทุกโครงการมาบูรณาการเพื่อหาแนวทางการสร้างกลยุทธ์การสร้างสรรค่นวัตกรรมมูลค่าเพิ่มให้กับการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ชิงแสงบุญ และการตลาดเชิงกิจกรรมจากการปฏิบัติการร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในแหล่งท่องเที่ยววัดของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังแผนภาพ

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อบูรณาการโครงการย่อยที่ 1 และ 2 เพื่อสร้างกลยุทธ์การสร้างสรรค่นวัตกรรมมูลค่าเพิ่มให้กับการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ชิงแสงบุญ และการตลาดเชิงกิจกรรมรวมทั้งการสื่อสาร

การตลาดแบบบูรณาการและการประเมินผลการท่องเที่ยวเชิงธรรมะ เชียงแสงบุญ การตลาดเชิงกิจกรรมจากการปฏิบัติการร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในแหล่งท่องเที่ยววัดของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2. เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ศิลปะ สมาธิ ปัญญา โดยใช้โครงการ “ใบโพธิ์แห่งความดี โพธิ์เงิน (ซั่วให้ตัด) โพธิ์ทอง (ดีให้ต่อ) และโพธิ์แก้ว (การทำจิตใจให้ผ่องใส)” เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับการท่องเที่ยวเชิงธรรมและการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

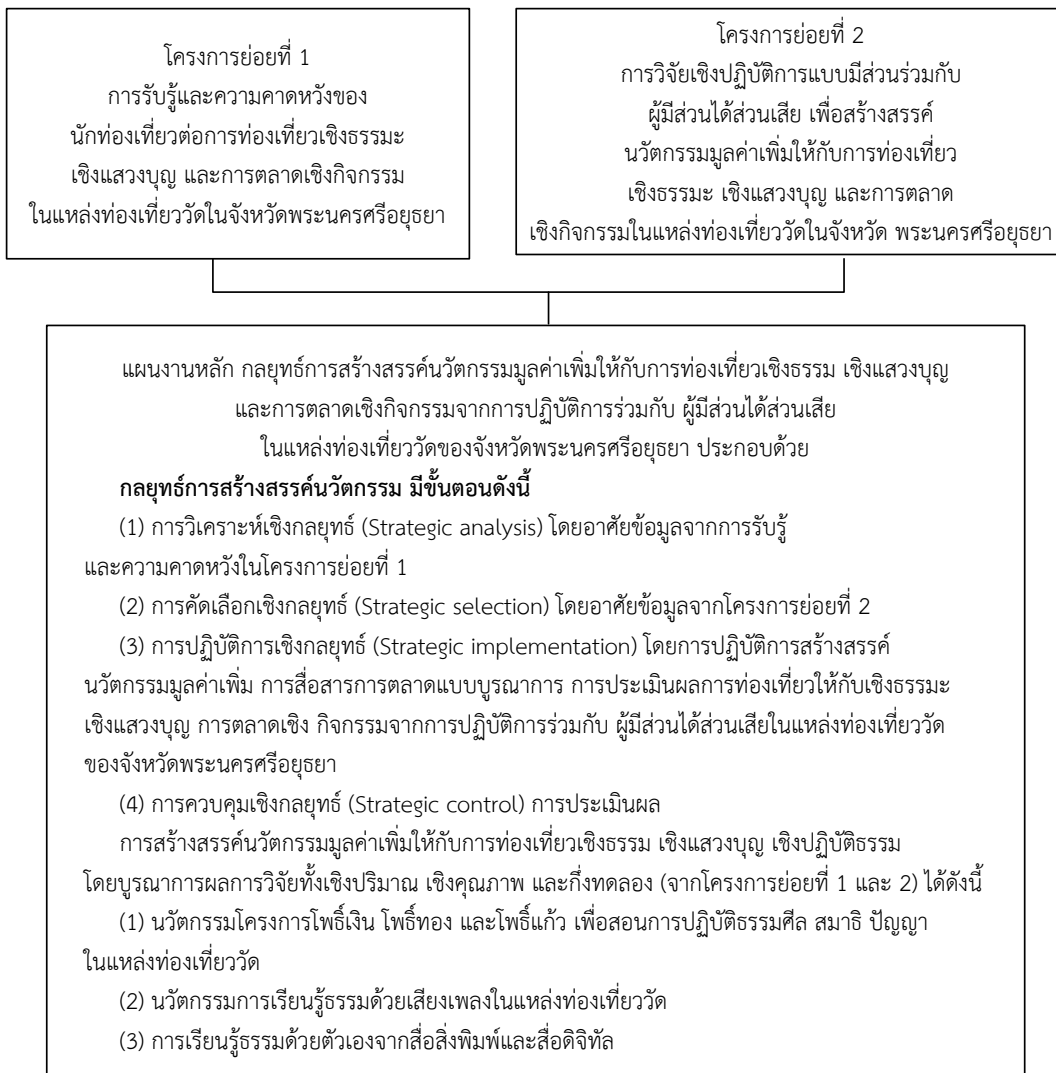
3. เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ธรรมด้วยเพลงธรรม เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับการท่องเที่ยวเชิงธรรม

4. เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ธรรมและเสริมสร้างทัศนคติโดยใช้สื่อดิจิทัลและสื่อสิ่งพิมพ์

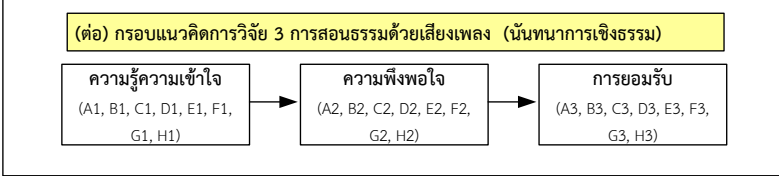
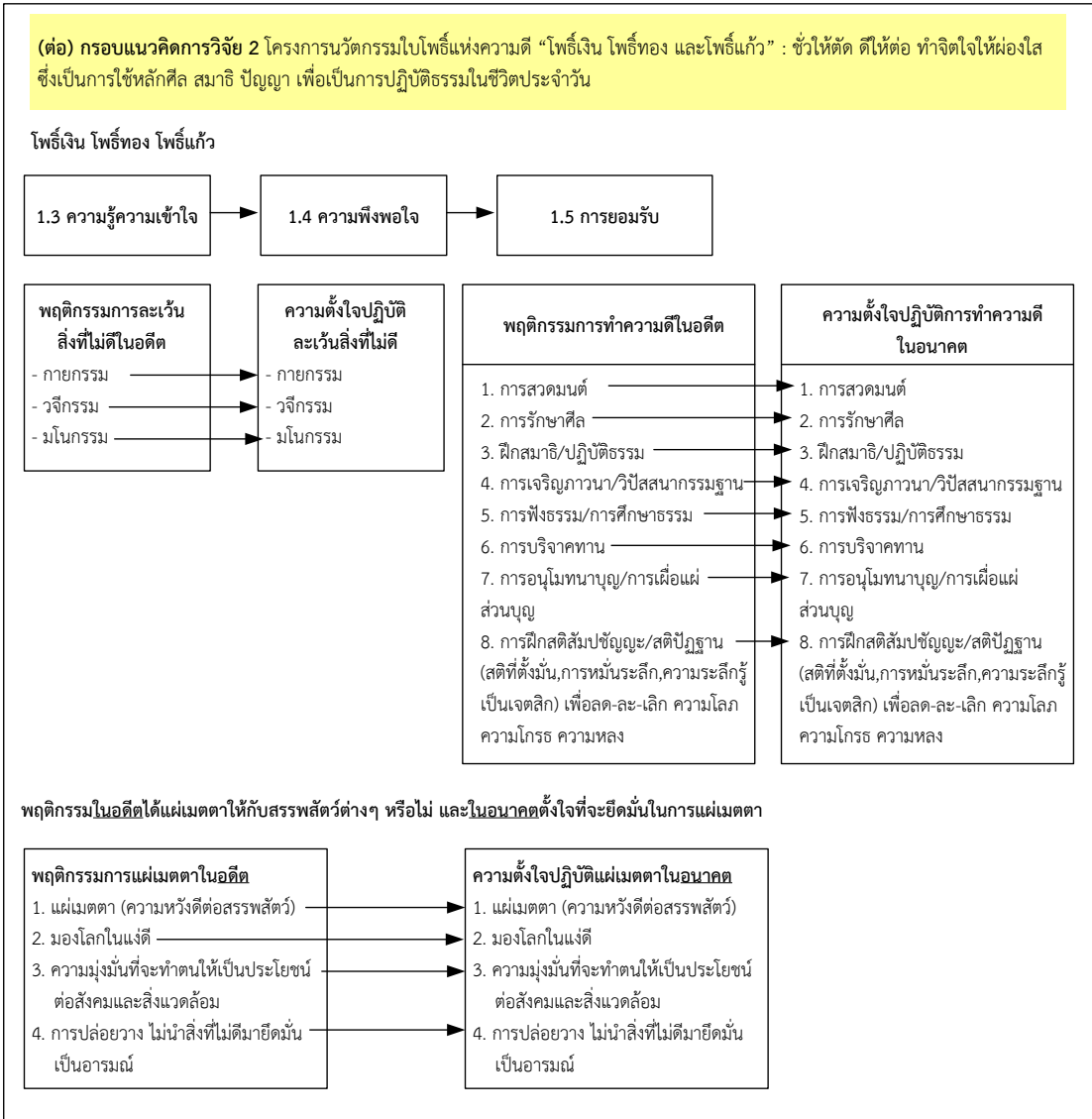
กรอบแนวความคิดการวิจัย

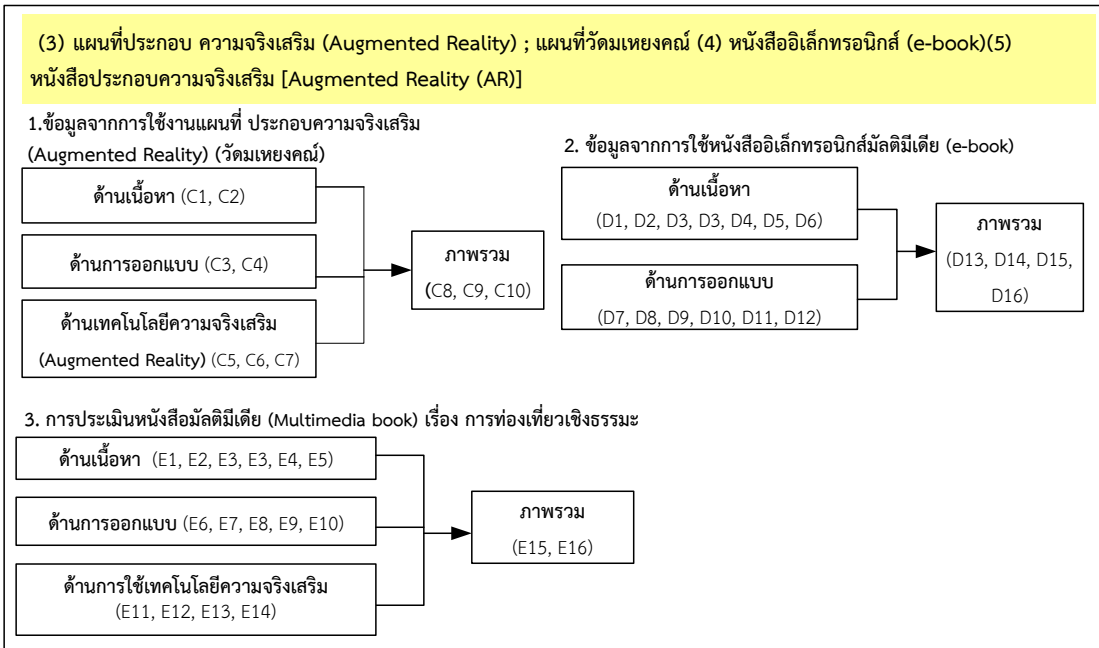
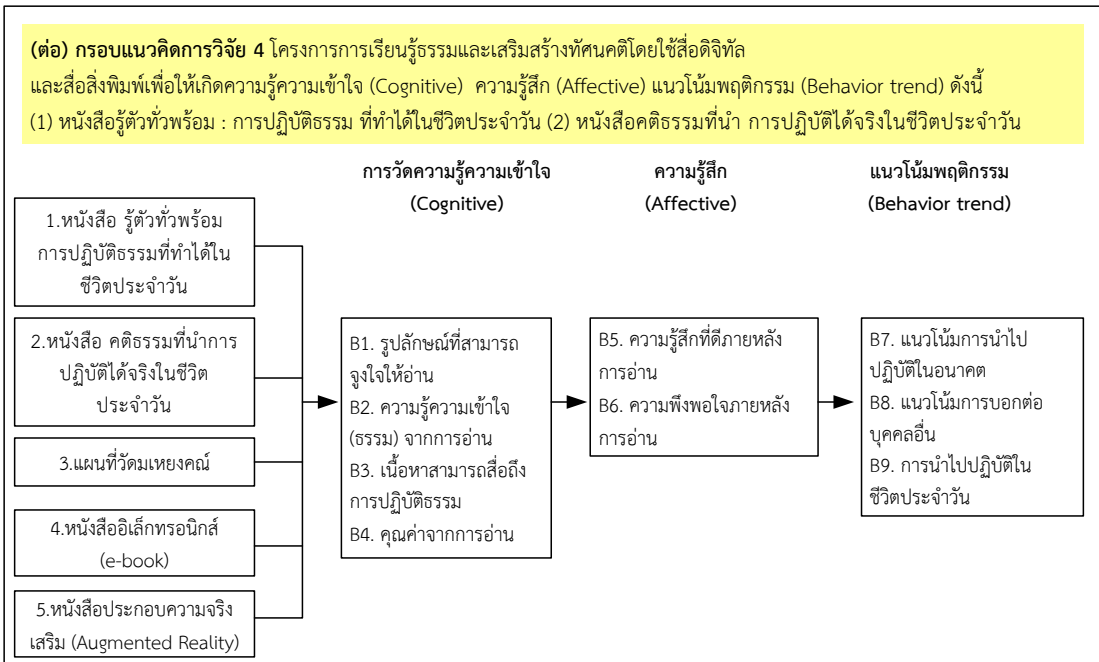
การวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสร้างสร้างสรรค์นวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงธรรม เชียงแสงบุญ และการตลาดเชิงกิจกรรมจากการปฏิบัติการร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในแหล่งท่องเที่ยววัดของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และคำถามการวิจัย จะดำเนินการศึกษาตามกรอบแนวคิด ตามที่ระบุในภาพที่ 1.1 โดยมีรายละเอียด ดังนี้

กรอบแนวคิดการวิจัยแผนงานหลัก เรื่อง กลยุทธ์การสร้างสรรคั้ นวัตกรรมมูลค่าเพิ่มให้กับการท่องเที่ยวเชิงธรรมะ เจริญแสงบุญ และการตลาดเชิงกิจกรรมจากการปฏิบัติการร่วมกับ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในแหล่งท่องเที่ยววัดของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

(ต่อ)

สมมติฐานการวิจัย (กรอบความคิดที่ 2 3 และ 4)

สมมติฐานที่ 1 ความตั้งใจปฏิบัติละเว้นสิ่งที่ไม่ดีในอนาคต (โพธิ์เงิน) ประกอบด้วย ด้าน ภายกรรม วิธีกรรม มโนกรรม มีผลต่อความตั้งใจปฏิบัติในอนาคตการกระทำความดี (โพธิ์ทอง) ประกอบด้วย ด้านการปฏิบัติธรรม การทำบุญ/ทำทาน การฝึกสติ

สมมติฐานที่ 2 ความตั้งใจปฏิบัติทำความดีในอนาคต (โพธิ์ทอง) ประกอบด้วย ด้านการ ปฏิบัติธรรม การทำบุญทำทาน การฝึกสติ มีผลต่อความตั้งใจปฏิบัติแผ่เมตตาในอนาคต (โพธิ์แก้ว)

สมมติฐานที่ 3 ความรู้ความเข้าใจ มีผลต่อความพึงพอใจโดยรวมในเพลงธรรม/บทสวด

สมมติฐานที่ 4 ความพึงพอใจเพลงธรรม/บทสวด มีผลต่อการยอมรับโดยรวมของเพลงธรรม/บทสวดในการนำไปปฏิบัติ

สมมติฐานที่ 5 ความรู้ความเข้าใจ มีผลต่อความพึงพอใจของหนังสือรู้ตัวทั่วพร้อมฯ

สมมติฐานที่ 6 ความพึงพอใจต่อหนังสือรู้ตัวทั่วพร้อมฯ มีผลต่อแนวโน้มพฤติกรรมการนำไปปฏิบัติ

สมมติฐานที่ 7 ความรู้ความเข้าใจ มีผลต่อความพึงพอใจของหนังสือคติธรรมที่นำการปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน

สมมติฐานที่ 8 ความพึงพอใจต่อหนังสือคติธรรมที่นำการปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน มีผลต่อแนวโน้มพฤติกรรมนำไปปฏิบัติ

สมมติฐานที่ 9 ความรู้ความเข้าใจ ข้อมูลจากการใช้งานแผนที่ ประกอบด้วย ด้านเนื้อหา ด้านการออกแบบ ด้านเทคโนโลยีความจริงเสริม มีผลต่อความพึงพอใจต่อการใช้งานแผนที่ประกอบความจริงเสริม

สมมติฐานที่ 10 ความพึงพอใจ มีผลต่อแนวโน้มพฤติกรรมการใช้งานแผนที่ประกอบความจริงเสริม

สมมติฐานที่ 11 ความรู้ความเข้าใจ มีผลต่อความพึงพอใจหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book)

สมมติฐานที่ 12 ความรู้ความเข้าใจมีผลต่อความพึงพอใจหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book)

สมมติฐานที่ 13 ความรู้ความเข้าใจมีผลต่อความพึงพอใจหนังสือประกอบความจริงเสริม [Augmented reality (AR)]

สมมติฐานที่ 14 ความพึงพอใจมีผลต่อแนวโน้มพฤติกรรมการใช้หนังสือประกอบความจริงเสริม [Augmented reality (AR)]

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยผสม ประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงคุณภาพ มีรายละเอียดดังนี้

1. **พื้นที่เป้าหมาย** การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการท่องเที่ยวเชิงธรรมะ เชียงแสงบุญ และการตลาดเชิงกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยววัด 6 แห่ง ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ วัดใหญ่ชัยมงคล วัดพนัญเชิงวรวิหาร วัดท่าการ้อง วัดหน้าพระเมรุ วัดมเหยงคณ์ และวัดตาลเอน

2. **กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ** คือ ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ 1) หน่วยงานภาครัฐ จำนวน 7 คน 2) เจ้าอาวาส/ผู้แทน จำนวน 9 รูป 3) มัคทายก/มัคทายิกา/ชุมชน/ผู้ปฏิบัติธรรมเป็นประจำ จำนวน 11 คน 4) พระอาจารย์ที่มีชื่อเสียงในการเผยแพร่ธรรมะของวัดในจังหวัดอื่น ๆ จำนวน 4 รูป ซึ่งเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงธรรมะ เชียงแสงบุญ และการตลาดเชิงกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยววัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นจำนวนทั้งหมด 31 คน

การวิจัยเชิงปริมาณ มีรายละเอียดดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1.1 โครงการไปโพธิ์แห่งความดี “โพธิ์เงิน โพธิ์ทอง และโพธิ์แก้ว” มีจำนวนกลุ่มตัวอย่าง 200 คน (วัดใหญ่ชัยมงคล วัดท่าการ้อง วัดหน้าพระเมรุ)

1.2 โครงการสอนธรรมด้วยเสียงเพลง มีจำนวนกลุ่มตัวอย่าง 95 คน (วัดตาลเอน โรงเรียนหนองเป่า)

1.3 สื่อสิ่งพิมพ์และสื่อดิจิทัล ประกอบด้วย (1) หนังสือรู้ตัวทั่วพร้อม : การปฏิบัติธรรมที่ทำได้ในชีวิตประจำวัน (2) หนังสือคติธรรมที่นำการปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน (3) แผนที่ประกอบความจริงเสริม (Augmented reality) ; แผนที่วัดมเหยงคณ์ (4) หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) (5) หนังสือมัลติมีเดีย (Multimedia book) จำนวน 275 คน (วัดมเหยงคณ์ วัดตาลเอน วัดใหญ่ชัยมงคล วัดหน้าพระเมรุ)

2. วิธีการสุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Non – probability sampling) ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบสะดวก (Convenience sampling) โดยสุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาท่องเที่ยวเชิงธรรมะหรือเชิงแสวงบุญของแหล่งท่องเที่ยววัด 6 แห่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังนี้

2.1 โครงการไปโพธิ์แห่งความดี “โพธิ์เงิน โพธิ์ทอง และโพธิ์แก้ว” สุ่มตัวอย่างที่ วัดใหญ่ชัยมงคล วัดท่าการ้อง วัดหน้าพระเมรุ จำนวน 200 คน

2.2 โครงการสอนธรรมด้วยเสียงเพลง สุ่มตัวอย่างที่วัดตาลเอน โรงเรียนหนองเป่า จำนวน 95 คน

2.3 สื่อสิ่งพิมพ์และสื่อดิจิทัล สุ่มตัวอย่างที่วัดมเหยงคณ์ วัดตาลเอน วัดใหญ่ชัยมงคล และวัดหน้าพระเมรุ จำนวน 275 คน

ผลการทดสอบสมมติฐาน

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 1 พบว่า ความตั้งใจปฏิบัติละเว้นสิ่งที่ไม่ดีในอนาคต (โพธิ์เงิน) ด้านมโนกรรม ด้านวจีกรรม และด้านกายกรรม มีผลต่อความตั้งใจปฏิบัติในอนาคต การกระทำความดี (โพธิ์ทอง) ด้านการปฏิบัติธรรม

ความตั้งใจปฏิบัติละเว้นสิ่งที่ไม่ดีในอนาคต (โพธิ์เงิน) ด้านมโนกรรม ด้านวจีกรรม และด้านกายกรรม มีผลต่อความตั้งใจปฏิบัติในอนาคต การกระทำความดี (โพธิ์ทอง) ด้านการทำบุญ/ทำทาน

ความตั้งใจปฏิบัติละเว้นสิ่งที่ไม่ดีในอนาคต (โพธิ์เงิน) ด้านมโนกรรม มีผลต่อความตั้งใจปฏิบัติในอนาคต การกระทำความดี (โพธิ์ทอง) ด้านการฝึกสติ

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 2 พบว่า ความตั้งใจปฏิบัติการทำความดีในอนาคต (โพธิ์ทอง) ด้านการปฏิบัติธรรม การทำบุญทำทาน การฝึกสติ มีผลต่อความตั้งใจปฏิบัติแผ่เมตตาในอนาคต (โพธิ์แก้ว)

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 3 พบว่า ความรู้ความเข้าใจ มีผลต่อความพึงพอใจโดยรวมใน เพลงธรรม/บทสวด

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 4 พบว่าความพึงพอใจเพลงธรรม/บทสวด มีผลต่อการยอมรับ โดยรวมของเพลงธรรม/บทสวดในการนำไปปฏิบัติ

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 5 พบว่าความรู้ความเข้าใจ ด้านเนื้อหาสามารถสื่อถึงการ ปฏิบัติธรรม และด้านความรู้ความเข้าใจ (ธรรม) จากการอ่าน มีผลต่อความพึงพอใจของหนังสือรู้ตัว ทั่วพร้อมๆ

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 6 พบว่าความพึงพอใจต่อหนังสือรู้ตัวทั่วพร้อมๆ ด้านความ พึงพอใจภายหลังการอ่าน ความรู้สึกที่ดีภายหลังการอ่าน และคุณค่าจากการอ่าน มีผลต่อแนวโน้ม พฤติกรรมการนำไปปฏิบัติ

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 7 พบว่าความรู้ความเข้าใจ ด้านเนื้อหาสามารถสื่อถึงการ ปฏิบัติธรรม ด้านรูปลักษณะที่สามารถจูงใจให้อ่าน และด้านความรู้ความเข้าใจ (ธรรม) จากการอ่าน มี ผลต่อความพึงพอใจของหนังสือคติธรรมที่นำการปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 8 พบว่าความพึงพอใจต่อหนังสือคติธรรมที่นำการปฏิบัติได้ จริงในชีวิตประจำวัน ประกอบด้วย ด้านความพึงพอใจภายหลังการอ่าน ความรู้สึกที่ดีภายหลังการ อ่าน และคุณค่าจากการอ่าน มีผลต่อแนวโน้มพฤติกรรมนำไปปฏิบัติ

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 9 พบว่าความรู้ความเข้าใจ ข้อมูลจากการใช้งานแผนที่ ประกอบความจริงเสริม ด้านเนื้อหา ด้านการออกแบบ และด้านเทคโนโลยีความจริงเสริม มีผลต่อ ความพึงพอใจต่อการใช้งานแผนที่ประกอบความจริงเสริม

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 10 พบว่าความพึงพอใจ ด้านคุณค่าจากการใช้งาน ความรู้สึก ที่ดีภายหลังการใช้งาน และความพึงพอใจภายหลังการใช้งาน มีผลต่อแนวโน้มพฤติกรรมการใช้งาน แผนที่ประกอบความจริงเสริม

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 11 พบว่าความรู้ความเข้าใจ ด้านเนื้อหาสามารถสื่อถึงการ ปฏิบัติธรรม ด้านภาษาที่ใช้มีความชัดเจนเข้าใจง่าย ด้านความรู้ความเข้าใจ (ธรรม) จากการอ่าน ด้าน ได้สาระ น่าติดตามและรูปลักษณะที่สามารถจูงใจให้อ่าน ด้านการเรียงเนื้อหามีความต่อเนื่องเหมาะสม และด้านรูปแบบการนำเสนอเหมาะสม มีผลต่อความพึงพอใจหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book)

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 12 พบว่า ความพึงพอใจ ด้านความรู้สึกที่ดีภายหลังการอ่าน ด้านคุณค่าจากการอ่าน ด้านความพึงพอใจภายหลังการอ่าน และด้านความพึงพอใจในการใช้หนังสือ อิเล็กทรอนิกส์มัลติมีเดีย (e-book) มีผลต่อความพึงพอใจหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book)

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 13 พบว่าความรู้ความเข้าใจด้านเนื้อหาสามารถสื่อถึงการ ปฏิบัติธรรม ด้านความรู้ความเข้าใจ (ธรรม) จากการอ่าน ด้านเทคโนโลยีทำให้หนังสือมีความน่าสนใจ มากขึ้น ด้านการเรียงเนื้อหามีความต่อเนื่องเหมาะสม ด้านสื่อมัลติมีเดียที่ใช้เหมาะสมกับเนื้อหา ด้าน รูปแบบการนำเสนอเหมาะสม และด้านรูปลักษณะที่สามารถจูงใจให้อ่าน มีผลต่อความพึงพอใจหนังสือ มัลติมีเดีย (Multimedia book)

ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 14 พบว่าความพึงพอใจ ด้านคุณค่าจากการอ่าน ด้านความพึงพอใจภายหลังการอ่าน และด้านความรู้สึกที่ดีภายหลังการอ่าน มีผลต่อแนวโน้มพฤติกรรมการใช้หนังสือมัลติมีเดีย (Multimedia book)

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย จากการบูรณาการผลวิจัยทั้งเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ และเชิงปฏิบัติการคณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. กลยุทธ์การสร้างสรรค่นวัตกรรมมูลค่าเพิ่มให้การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เชิงแสงบุญ จากผลการวิจัยสามารถบูรณาการข้อเสนอแนะได้ดังนี้

1.1 กลยุทธ์การสร้างสรรค่นวัตกรรมไบโพธิ์แห่งความดี “โพธิ์เงิน โพธิ์ทอง และโพธิ์แก้ว” เป็นกลยุทธ์ ช่วยให้ตัด ตีให้ต่อ ทำจิตใจให้ผ่องใส ซึ่งเป็นการใช้หลักศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อเป็นการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน โดยกลุ่มทำบุญ/ทำทาน/ไหว้พระจะต้องเริ่มปฏิบัติดังนี้

(1) **โพธิ์เงิน** หมายถึง การรักษาศีล กลุ่มทำบุญ/ทำทาน/ไหว้พระจะต้องมีการรักษาศีลโดยมีพฤติกรรมการละเว้นสิ่งที่ไม่ดีในอดีต และมีความตั้งใจละเว้นสิ่งที่ไม่ดีในอนาคต (โพธิ์เงิน) เป็นอันดับแรก ในด้านกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม

(2) **โพธิ์ทอง** หมายถึง การรักษาศีลและการฝึกสมาธิ โดยกลุ่มทำบุญ/ทำทาน/ไหว้พระจะต้องมีการรักษาศีลและฝึกสมาธิ ในการรักษาศีล ประกอบด้วย ด้านการปฏิบัติธรรม ด้านการทำบุญทำทานและด้านการฝึกสมาธิ โดยต้องมีพฤติกรรมการทำความดีในอดีตและความตั้งใจปฏิบัติทำความดีในอนาคต (โพธิ์ทอง) ซึ่งนำไปสู่ปัญญา

(3) **โพธิ์แก้ว** หมายถึง การแผ่เมตตา โดยกลุ่มทำบุญ/ทำทาน/ไหว้พระมีพฤติกรรมการแผ่เมตตาในอดีตและความตั้งใจปฏิบัติแผ่เมตตาในอนาคต เกี่ยวกับการแผ่เมตตา มองโลกในแง่ดี ทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม และปล่อยวางไม่ยึดมั่นเป็นอารมณ์ ในการแผ่เมตตาจะส่งให้บุคคลนั้นมีจิตใจผ่องใส

1.2 กลยุทธ์นวัตกรรมมูลค่าเพิ่มโดยการเรียนรู้ธรรมด้วยเสียงเพลง จะมีการแสดงพลังเสียง โดยใช้ดนตรีประกอบ เป็นการใช้ความรู้สึกภายในเปล่งเสียงออกมาตามทำนอง ต่างจากการสวดมนต์ต้องใช้กำลังใจสวดให้จิตเป็นกำลังสมาธิ โดยไม่มีดนตรี ไม่มีทำนองประกอบ ไม่ว่าจะใช้วิธีใดก็ต้องทำกำลังใจให้เข้าใจถึงจิตที่สะอาด สว่างใส เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน การร้องเพลงธรรมถือเป็นการภาวนา ถ้าฟังและร้องตามอย่างมีสติยอมทำให้เกิดศีล สมาธิ ปัญญาได้ นอกจากนี้ประโยชน์ของการฟังเพลงทำธรรมฟังง่าย ระลึกถึงพระพุทธศาสนา มีความรักต่อพระรัตนตรัย ทำให้รู้สึกดี/มีความสุขสดชื่น จิตใจแจ่มใส สงบ สมองปลอดโปร่ง สบายใจ ผ่อนคลายอารมณ์ดีขึ้น และได้รู้ถึงการทำบุญทำทาน เป็นต้น

เพลงธรรมที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์จากที่ปรึกษางานวิจัย เจ้าอาวาส/ผู้แทน แม่ชี มัคทายก/มัคทายิกา/ผู้ปฏิบัติธรรมเป็นประจำ และได้ดำเนินการคัดเลือกประกอบด้วย

บทกราบพระรัตนตรัย และเพลงธรรม 7 เพลง ดังนี้ เพลงศีล 5 เพลงทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เพลงระฆังใจ เพลงจิตร-ประภัสสร เพลงมองแต่แต่ดีเกิด เพลงดั่งดอกไม้บาน และเพลงเก็บดวงดาว การเรียนรู้ธรรมด้วยเสียงเพลง สามารถนำไปปฏิบัติได้ที่บ้านหรือทุกที่ทุกเวลา ตลอดจนในขณะที่ไม่ได้ปฏิบัติธรรมที่วัด เช่น ช่วงมีกิจกรรมทำความสะอาดวัด ย่อมส่งผลให้ผู้ฟังมีศีล สมาธิ

ปัญญา และมีความสุข ผู้ฟัง/ผู้เปิดเพลงธรรม ควรจะเริ่มจากเพลง (1) เพลงศีล 5 คือ ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามขโมย ห้ามผิดกามา ห้ามพูดเท็จ ห้ามดื่มสุรา (2) เพลงดั่งดอกไม้บ้าน คือ เป็นการฝึกลมหายใจ เข้า ลมหายใจออก (3) เพลงเก็บดวงดาว ทำให้เกิดความรัก ความเมตตา ความมีเมตรีจิต และระลึกถึงบุญคุณของแม่ (4) เพลงมองแต่แง่ดีเกิด ได้ข้อคิดว่า คนทุกคนย่อมมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ควรมองแต่แง่ดีของคนยอมทำให้ใจเป็นสุขและสามารถดำเนินงาน ใช้ชีวิต และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (5) เพลงทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ให้ข้อคิดว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จิตใจคน เห็นสิ่งใดล้ำค่ามากกว่าตัวเงิน (6) เพลงจิตร-ประภัสสร ให้ข้อคิดว่า ทำใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส มีปัญหาให้ปรึกษากัน ค่อยพูดค่อยจา เอาใจมาใจในเรา (7) บทกราบพระรัตนตรัย : บทสวด ให้ระลึกถึงการบูชาพระรัตนตรัย และ (8) เพลงระฆังใจ คือ การทำจิตใจให้สงบไม่คิดวุ่นวาย ปล่อยวาง ซึ่งจากเพลงดังกล่าวข้างต้นจะทำให้ผู้ฟังเพลงธรรมมีความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติธรรมและนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ เมื่อผู้ฟังเพลงธรรมมีความรู้ความเข้าใจในเสียงเพลงธรรมทั้ง 7 เพลงจะส่งผลต่อความพึงพอใจในเพลงธรรม ร้อยละ 85.6

นอกจากนี้ความพึงพอใจในเพลงธรรม 4 เพลงได้แก่ เพลงระฆังใจ เพลงจิตร-ประภัสสร เพลงเพลงศีล 5 และเพลงเก็บดวงดาว ส่งผลต่อการยอมรับในการนำไปปฏิบัติในอนาคต ร้อยละ 69.3

1.3 กลยุทธ์นวัตกรรมการธำรงรักษาลูกคำเดิม (แนวโน้มพฤติกรรมกรรมมาวัดซ้ำ)

ดังนี้

(1) กลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาวัดเพื่อทำบุญ/ทำทาน/ไหว้ ใช้กลยุทธ์ดังนี้ (1.1) สร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ธรรมและการปฏิบัติธรรม เช่น วัดทำการร้องอาสอธรรมการปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนาผ่านตู้บริจาค/ตู้อัตโนมัติ (1.2) กลยุทธ์การสร้างสรรค์นวัตกรรมการทำบุญ/ทำทาน/ไหว้พระ เช่น การใช้สื่อวีดิทัศน์สอนหลักพุทธศาสนาและการปฏิบัติธรรม (1.3) ปรับกิจกรรมต่าง ๆ โดยปรับโปรแกรมปฏิบัติธรรม (เช่น สวดมนต์ ฟังเพลงธรรม คู่ขนานกับการร้องเพลงธรรม) เข้าไปในโปรแกรมการท่องเที่ยวร่วมกับการทำบุญทำทานไหว้พระ (1.4) สร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้หลักพุทธศาสนา เช่น การใช้สื่อเสียงเพลงธรรมเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการร้องเพลงขณะเดินทางในรถ (เช่น เพลงศีล 5 บทสวดมนต์ทำนองเพลงสรภัญญะ/สอนฝึกสมาธิ และบทสวดมนต์ต่าง ๆ) เป็นการผ่อนคลายจากการร้องเพลงธรรม และยังมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ธรรมด้วย

(2) กลุ่มปฏิบัติธรรม (2.1) สร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ธรรมและการปฏิบัติธรรม เช่น การใช้สื่อโซเชียลมีเดีย เฟซบุ๊ก ไลน์ และอีบุ๊ก (2.2) กลยุทธ์ตอบสนองความคาดหวังของผู้ปฏิบัติธรรม (2.3) นวัตกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ตามหลักพุทธศาสนา โดยใช้ข่าวสารว่าเป็นศาสนาที่มุ่งแก้เรื่องความดับแห่งทุกข์ และนำไปสู่ความสงบสุขของชีวิต โดยมุ่งทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์จากการปฏิบัติธรรม โดยใช้สื่อทั้งแบบดั้งเดิมและสื่อดิจิทัล (2.4) สร้างสรรค์นวัตกรรมการ เนื่องจาก การรับรู้จริงส่งผลต่อความพึงพอใจโดยรวมต่อการปฏิบัติธรรมในวัด ดังนั้นการใช้สื่อ นวัตกรรมต่าง ๆ จะส่งผลต่อการรับรู้ของผู้ปฏิบัติธรรม จึงต้องสร้างสรรค์นวัตกรรมต่าง ๆ เช่น นวัตกรรมเทคนิคการสอนที่น่าสนใจ นวัตกรรมการใช้สื่อเผยแพร่ธรรม (สื่อดิจิทัลหรืออินเทอร์เน็ต เทปธรรม) ที่สามารถนำไปปฏิบัติตามที่บ้านได้ โดยให้ข่าวสารตามหลักพุทธศาสนาว่า เป็นการนำไปสู่ความสงบสุขของชีวิต พร้อมทั้งชี้ว่าการปฏิบัติธรรมเป็นอันสงสันยิ่งใหญ่มากกว่าการทำบุญใด ๆ

รวมทั้งให้ผู้ปฏิบัติธรรมนำแนวทางการปฏิบัติธรรมไปบอกต่อพูดคุยกันระหว่างเพื่อน ญาติ คนรู้จัก (สอน จูงใจ แนะนำ ชักชวน) หรือบอกต่อโดยผ่านสื่อโซเชียล โดยใช้ประเด็นที่ว่า “การให้ธรรมเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง” หมายความว่า การที่ผู้เคยมาปฏิบัติธรรมแล้ว นำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปบอกต่อ นั่นถือว่าการให้ที่ยิ่งใหญ่

1.4 กลยุทธ์นวัตกรรมการสร้างความพึงพอใจโดยรวม ดังนี้

(1) กลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาวัดเพื่อทำบุญ/ทำทาน/ไหว้พระ ใช้กลยุทธ์ดังนี้ (1.1) สร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ธรรมและการปฏิบัติธรรม (1.2) สร้างสรรค์นวัตกรรมการทำบุญ/ทำทาน/ไหว้พระ (1.3) กลยุทธ์ที่ตอบสนองความคาดหวังของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมก่อนการท่องเที่ยว (1.4) สร้างสรรค์นวัตกรรมเรียนรู้ในหลักพุทธศาสนา

(2) กลุ่มปฏิบัติธรรม ดังนี้ (2.1) สร้างสรรค์นวัตกรรม การเรียนรู้ธรรมและการปฏิบัติธรรม และนวัตกรรมเรียนรู้ในหลักพุทธศาสนา เช่น การใช้หนังสืออิเล็กทรอนิกส์มัลติมีเดีย (e-book) และหนังสือมัลติมีเดีย (Multimedia book) เป็นต้น (2.2) กลยุทธ์ตอบสนองความคาดหวังของผู้ปฏิบัติธรรม การสร้างสรรค์พื้นที่สีเขียวของวัด

2. การตลาดเชิงกิจกรรมรวมทั้งการสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการการท่องเที่ยวเชิงธรรมะ เขิงแสวงบุญ คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

2.1 การตลาดเชิงกิจกรรม หน่วยงานภาครัฐ ควรร่วมมือกับทางวัด ชุมชน ในการจัดตลาดเชิงกิจกรรมตามพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว/ผู้ปฏิบัติธรรม จำแนกตามพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวและผู้ปฏิบัติธรรมเป็น 2 กลุ่ม คือ

(1) กลุ่มทำบุญ/ทำทานร่วมกับการท่องเที่ยว โดยเน้นกิจกรรมทำบุญ/ตักบาตร/ขอพรไหว้พระ/เพื่อความเป็นสิริมงคล รวมทั้งจัดสถานที่เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สักการะพระพุทธรูปโบราณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้โดยสะดวก (2) กิจกรรมการอนุรักษ์วัฒนธรรม ศิลปะ และการเรียนรู้ประวัติศาสตร์จากการท่องเที่ยวในวัด เช่น การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา และใช้สื่อดิจิทัลแสดงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวัด (3) กิจกรรมนันทนาการ/พักผ่อนหย่อนใจ/กีฬา/ออกกำลังกายเชิงอนุรักษ์ในวัด เช่น การใช้เสียงเพลงธรรม บางช่วงจัดให้มีการออกกำลังกายแบบโยคะคู่ขนานกับการฝึกสมาธิ เป็นต้น (4) การประกวด/การแข่งขันกิจกรรมเชิงธรรมในวัด เช่น การประกวดสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ

(2) กลุ่มปฏิบัติธรรม ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชายที่มาปฏิบัติธรรม เพื่อให้จิตใจสงบ ดังนั้นทางวัดจำเป็นต้องมีลานปฏิบัติธรรมหรือห้องปฏิบัติธรรมและมีการวางแผนการบริหารจัดการการปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบ โดยเน้นการปฏิบัติธรรม/การฝึกวิปัสสนากรรมฐานเป็นหลัก โดยพัฒนาคุณภาพให้ได้มาตรฐาน ที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ และรูปแบบการปฏิบัติธรรมที่ไม่ขัดต่อหลักธรรมทางพุทธศาสนา ดำรงรักษากิจกรรมการอนุรักษ์วัฒนธรรมด้านการเรียนรู้การปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะแบบเข้มข้นในช่วงเทศกาลวันหยุดติดต่อกันหลายวัน ส่วนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในส่วนที่เป็นโบราณสถานของวัดนั้น สามารถจัดทำสื่ออธิบายโบราณสถานและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นนวัตกรรมการจัดกิจกรรมและงานเฉลิมฉลองร่วมกับกำหนดโปรแกรมการปฏิบัติ

ธรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนาและเทศกาลต่าง ๆ ของไทย โดยวัดที่เน้นการปฏิบัติธรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เช่น วัดมเหยงคณ์ วัดตาลเอน เป็นต้น

นอกจากนี้มีการจัดการตลาดเชิงกิจกรรม หน่วยงานภาครัฐ ควรร่วมมือกับทางวัด ชุมชน จัดการตลาดเชิงธรรมตามแนวนโยบายของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ แบ่งประเภทของวัดดังนี้

(1) วัดทั่วไป เน้นเป็นแหล่งท่องเที่ยวร่วมกับทำบุญ ทำทาน ไหว้พระ เช่นวัด หน้าพระเมรุ วัดใหญ่ชัยมงคล เป็นต้น

(2) วัดอุทยานการศึกษา หมายถึง การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนโดยเน้นให้วัดร่มรื่น สะอาด สวยงาม สงบ เป็นระเบียบ เป็นแหล่งเรียนรู้ เช่น วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดไชยวัฒนาราม วัดพนัญเชิงวรวิหาร เป็นต้น

(3) วัดที่เป็นต้นแบบด้านสภาพแวดล้อม มีสวนหย่อม ดอกไม้ หรือลานพักผ่อน ลานธรรม เช่น วัดใหญ่ชัยมงคล

(4) วัดพัฒนาเป็นต้นแบบการปฏิบัติธรรม/วิปัสสนา/กรรมฐาน เช่น วัดมเหยงคณ์ วัดตาลเอน ซึ่งได้รับความนิยมอย่างมากโดยเฉพาะในส่วนวันหยุดติดต่อกันหลายวัน

(5) วัดที่ส่งเสริมอาชีพและสร้างงานให้กับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีการจัดระบบและส่งเสริมให้ชุมชนนำสินค้าพื้นเมือง เช่น เครื่องจักรสาน มีดอรัญญิก เครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร เป็นต้น มาจำหน่าย นอกจากนี้มีการอนุรักษ์ตลาดน้ำสำหรับวัดที่อยู่ริมน้ำ เช่น วัดท่าการ้อง

2.2 การสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการ เป็นการเรียนรู้ธรรมและการใช้สื่อดิจิทัลและสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจการปฏิบัติธรรมที่ทำได้ในชีวิตประจำวัน และแนวโน้มการจะไปปฏิบัติธรรม ได้ที่ไหน อย่างไร เมื่อใด โดยมีรายละเอียดดังนี้

(1) **หนังสือรู้ตัวทั่วพร้อม** เป็นหนังสือการปฏิบัติธรรมที่ผู้สนใจปฏิบัติ/แสวงบุญอ่านแล้วสามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน ได้ให้ข้อคิดในเรื่องเวลาและโอกาสของการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน สามารถปฏิบัติได้ และให้ผลไม่จำกัดเวลา โดยผู้ปฏิบัติต้องเข้าใจและตั้งใจก่อนปฏิบัติ ให้ข้อคิดในเรื่อง เพียรพยายามที่จะระลึกสู้สักตัวอยู่เสมอ โดยต้องเข้าใจตน ต้องมีสติ ผิกไม่ให้นินตียินร้าย ให้ข้อคิดในเรื่องพิจารณาธรรมชาติตามความเป็นจริง ไม่ควรยึดติดว่าเป็นตัวเรา เป็นของของเรา ไม่ใช่ของเขา ธรรมชาติมีความเกิดดับเป็นธรรมดา สติเกิด กุศลเกิด ขาดสติกุศลไม่เกิด ปล่อยวางเป็นชีวิตจะเย็นสบาย รู้ในอริยสัจ 4 ซึ่งจะ เป็นประโยชน์สำหรับคนที่ไม่สามารถไปปฏิบัติธรรมที่วัดได้ โดยหนังสือต้องมีรูปลักษณะที่สามารถจูงใจให้อ่าน เช่น ปก รูปภาพ ตลอดจนมีเนื้อหาที่อ่านง่าย และเข้าใจง่ายและเนื้อหาสามารถสื่อถึงการปฏิบัติธรรมได้

ผู้จัดหนังสือรู้ตัวทั่วพร้อมฯ ต้องให้ความสำคัญกับเนื้อหาสามารถสื่อถึงการปฏิบัติธรรมได้และอ่านง่าย และเข้าใจง่าย จะส่งผลต่อความพึงพอใจของหนังสือรู้ตัวทั่วพร้อมฯ ร้อยละ 45.80 เมื่อผู้สนใจปฏิบัติ/แสวงบุญอ่านแล้วมีความพึงพอใจภายหลังการอ่าน มีความรู้สึกที่ดี ภายหลังการอ่าน เห็นคุณค่าจากการอ่าน ส่งผลต่อแนวโน้มพฤติกรรมนำไปปฏิบัติ ร้อยละ 43.20

(2) **หนังสือคติธรรม** เป็นหนังสือที่ผู้สนใจปฏิบัติธรรม/แสวงบุญอ่านแล้วจะได้คติธรรมที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน เกี่ยวกับข้อคิดในเรื่องของการปล่อยวาง วิปัสสนา การเจริญวิปัสสนานั้น ใช้การมีสติระลึก และสุภาชิตธรรมเกี่ยวกับ “รู้ละ สละวาง ว่างสบาย”

“ระลึกอยู่เสมอ อย่าให้ผลอสติ” โดยหนังสือควรจะมีรูปเล่ม เช่น ปก รูปภาพ ที่สามารถจูงใจผู้อ่านตลอดจนมีเนื้อหาที่อ่านง่าย และเข้าใจง่ายในการปฏิบัติ

ผู้จัดทำหนังสือคติธรรม ต้องให้ความสำคัญกับเนื้อหาสามารถสื่อถึงการปฏิบัติธรรม รูปลักษณะที่สามารถจูงใจให้อ่าน อ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย จะส่งผลต่อความพึงพอใจของหนังสือ คติธรรมฯ ร้อยละ 46.90 เมื่อผู้สนใจปฏิบัติ/แสวงบุญอ่านแล้วมีความพึงพอใจภายหลังการอ่าน มีความรู้สึกที่ดี ภายหลังการอ่าน เห็นคุณค่าจากการอ่าน ส่งผลต่อแนวโน้มพฤติกรรมนำไปปฏิบัติ ร้อยละ 54.40

(3) แผนที่ประกอบความจริงเสริม (Augmented reality) คณะผู้วิจัยได้ใช้แผนที่วัดมเหยงคณ์เป็นต้นแบบในการวิจัย จากผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะโดยเจ้าอาวาสหรือมีคณาธิการในการใช้แผนที่ประกอบความจริงเสริมควรสร้างเป็นแอปพลิเคชันสำหรับอุปกรณ์คอมพิวเตอร์พกพา และสมาร์ทโฟน เนื่องจากปัจจุบันโทรศัพท์มือถือ สมาร์ทโฟนเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัย 4 ของคนในยุคปัจจุบัน และอินเทอร์เน็ตสามารถเข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลาและรวดเร็ว ผู้ที่สนใจปฏิบัติธรรมจึงสามารถหาข้อมูลได้ง่ายและสะดวกขึ้น ถือเป็นนวัตกรรมมีคุณค่าอย่างยิ่งและมูลค่าเพิ่มให้กับการท่องเที่ยวเชิงธรรม เชิงแสวงบุญได้อย่างมีประสิทธิภาพและขยายวงได้อย่างขวาง

ผู้จัดทำแผนที่ประกอบความจริงเสริม (Augmented reality) ควรคำนึงถึงผู้ใช้แผนที่ให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้ง่ายเกี่ยวกับทำให้หาสถานที่ได้ง่ายขึ้น สถานที่ปฏิบัติธรรมจากการใช้งาน ความสะดวกในการใช้เทคโนโลยี คนใช้แผนที่สามารถหาสถานที่ได้เร็วขึ้น และรูปลักษณะที่สามารถจูงใจให้ใช้งาน ซึ่งจะส่งผลต่อความพึงพอใจต่อการใช้งานแผนที่ประกอบความจริงเสริม ร้อยละ 75.50 และเมื่อผู้ใช้มีความพึงพอใจต่อแผนที่ประกอบความจริงเสริม เกี่ยวกับคุณค่าจากการใช้งาน ความรู้สึกที่ดีภายหลังการใช้งาน ความพึงพอใจภายหลังการใช้งาน และการประยุกต์ใช้ความจริงเสริมกับงานประเภทอื่น จะส่งผลต่อแนวโน้มพฤติกรรมการใช้งานแผนที่ประกอบความจริงเสริม ร้อยละ 69.60 นั่นคือ จะทำให้คนนิยมมาใช้แผนที่ประกอบความจริงเสริม

(4) หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) คณะผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และข้อมูลของวัด 6 วัดที่เป็นต้นแบบ ได้แก่ (1) วัดใหญ่ชัยมงคล (2) วัดหน้าพระเมรุ (3) วัดพญางิ้วหวรมหาวิหาร (4) วัดท่าการ้อง (5) วัดมเหยงคณ์ (6) วัดตาลเอน รวมทั้งการสร้างสรรค่นวัตกรรม เกี่ยวกับโครงการไปโพธิ์แห่งความดี “โพธิ์เงิน โพธิ์ทอง และโพธิ์แก้ว” และการเรียนรู้ธรรมด้วยเสียงเพลงเป็นข้อมูลในหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) การพัฒนาหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ที่ประกอบไปด้วยลิงค์ และการเชื่อมโยงสามมิติ เพื่อให้การเข้าถึงข้อมูลในหนังสือเป็นไปได้รวดเร็ว ไม่ต้องรอจนกว่าจะเปิดไปถึงหน้านั้น ซึ่งจะประโยชน์ในการเชิญชวนให้ผู้อ่านเข้าใจหลักธรรมเบื้องต้น และโน้มน้าวใจให้มาท่องเที่ยว และปฏิบัติธรรม โดยกลุ่มผู้ใช้หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ ต้องอ่านจากคอมพิวเตอร์หรือโทรศัพท์มือถือซึ่งสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย ดังนั้นสำนักงานพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานพระนครศรีอยุธยา กรมศาสนา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นต้นควรสนับสนุนและส่งเสริมการจัดทำหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เพื่อนำลิงค์ที่คณะผู้วิจัยได้จัดทำขึ้นไปขึ้นที่หน้าเว็บของหน่วยงานดังกล่าว ดังลิงค์ต่อไปนี้ https://issuu.com/passionarts/docs/wat_ayutthaya

ผู้จัดทำหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ต้องให้ความสำคัญกับรู้ความเข้าใจ ด้านเนื้อหาสามารถสื่อถึงการปฏิบัติธรรม ภาษาที่ใช้มีความชัดเจนเข้าใจง่าย ความรู้ความเข้าใจ (ธรรม) จากการอ่าน ได้สาระ นำติดตามและรูปลักษณะที่สามารถจูงใจให้อ่าน การเรียงเนื้อหามีความต่อเนื่อง

เหมาะสม และรูปแบบการนำเสนอเหมาะสม จะส่งผลต่อความพึงพอใจหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ ร้อยละ 74.30 และเมื่อผู้ผู้มีความพึงพอใจหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) เกี่ยวกับความรู้สึกที่ดีภายหลังการอ่าน คุณค่าจากการอ่าน ความพึงพอใจภายหลังการอ่าน และความพึงพอใจในการใช้หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) ส่งผลต่อแนวโน้มพฤติกรรมการใช้หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ ร้อยละ 67.70

(5) **หนังสือมัลติมีเดีย (Multimedia book)** สำนักงานพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานพระนครศรีอยุธยา กรมศาสนาควรจัดทำหนังสือมัลติมีเดีย (Multimedia book) เป็นหนังสือประกอบความจริงเสริม (Augmented reality: AR) โดยมีเนื้อหาเหมือนกับหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่ประกอบไปด้วยสื่อประสมหลายชนิดทั้งวิดีโอและเสียง โดยจัดให้ผู้ผู้เข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ ด้วยการสแกน QR Code แต่ผู้ใช้งานจำเป็นต้องเชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ตได้ตลอดเวลา ดังนั้นวัดต่าง ๆ ควรมี WiFi ที่เข้าถึงอินเทอร์เน็ตสำหรับนักท่องเที่ยวที่มาทำบุญ หรือปฏิบัติธรรม เพื่อให้สามารถเข้าถึงสื่อดังกล่าวได้ ด้วยการสแกน QR code หรือ AR code และหนังสือมัลติมีเดีย (Multimedia book)

ผู้จัดทำหนังสือมัลติมีเดีย (Multimedia book) ต้องให้ความสำคัญกับผู้ผู้ เมื่อใช้แล้วต้องมีความเข้าใจง่ายเกี่ยวกับเนื้อหาสามารถสื่อถึงการปฏิบัติธรรม ความรู้ความเข้าใจ (ธรรม) จากการอ่าน เทคโนโลยีทำให้หนังสือมีความน่าสนใจมากขึ้น การเรียงเนื้อหาที่มีความต่อเนื่องเหมาะสม สื่อมัลติมีเดียที่ใช้เหมาะสมกับเนื้อหา รูปแบบการนำเสนอเหมาะสม และรูปลักษณะที่สามารถจูงใจให้อ่าน จะส่งผลต่อความพึงพอใจของหนังสือมัลติมีเดีย ร้อยละ 76.70 และถ้าผู้ผู้มีความพึงพอใจคุณค่าจากการอ่าน ความพึงพอใจภายหลังการอ่าน และความรู้สึกที่ดีภายหลังการอ่าน จะส่งผลต่อแนวโน้มพฤติกรรมการใช้หนังสือมัลติมีเดีย (Multimedia book) ร้อยละ 68.90

3. การสร้างสรรค์นวัตกรรมมูลค่าเพิ่มให้การท่องเที่ยวเชิงธรรมะ เชียงแสงบุญ
โดยการปฏิบัติการร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในแหล่งท่องเที่ยววัด คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้ (ย่อย 2)

การสร้างสรรค์นวัตกรรมมูลค่าเพิ่มให้การท่องเที่ยวเชิงธรรมะ เชียงแสงบุญ โดยการปฏิบัติการร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในแหล่งท่องเที่ยววัดนั้น มีวัตถุประสงค์ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน และแหล่งท่องเที่ยววัดมีส่วนร่วมในการวางแผน ปฏิบัติ และรับผิดชอบต่อโครงการ โดยมุ่งหวังให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ

3.1 นวัตกรรมการทำบุญ/ทำทาน/ไหว้พระจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
สรุปได้ดังนี้

(1) โครงการทำบุญบำเพ็ญประโยชน์เชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในวัดและชุมชนร่วมกับสถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ นักท่องเที่ยว และชุมชน เพื่อพัฒนาสถานที่ของวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวพื้นที่สีเขียว ธรรมชาติที่งดงาม สะอาด บรรยากาศดี การเพิ่มพื้นที่สีเขียวสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว/ผู้ปฏิบัติธรรมได้ ซึ่งอาจจะแฝงกับการทำบุญ หรือจะทำประโยชน์ต่าง ๆ เข้าไปใน

โปรแกรมท่องเที่ยว การทำบุญโดยการปลูกต้นไม้หรือมอบเงินซื้อต้นไม้มาปลูกเพื่อให้วัดเกิดความสวยงาม

(2) โครงการการบำเพ็ญประโยชน์ทำบุญเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม ร่วมกับสถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ นักท่องเที่ยว และชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาาร่วมกัน ได้แก่ ร่วมหล่อเทียนพรรษาถวายวัดต่าง ๆ สวดมนต์ข้ามปีรณรงค์การแต่งกายด้วยชุดไทยย้อนยุค การอนุรักษ์ศิลปะ วัฒนธรรม ประติมากรรมต่อการท่องเที่ยวโบราณสถานอันเก่าแก่ ซึ่งเป็นมรดกโลกของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมทั้งการใช้นวัตกรรมดิจิทัลอธิบายโบราณสถานอันทรงคุณค่าของมรดกโลก

(3) โครงการการบำเพ็ญประโยชน์ทำบุญเพื่อพ่อ เพื่อสานต่อโครงการพระราชดำริ ร.9 เชิญชวนให้ประชาชน ร่วมมือระหว่างสถานศึกษาหรือชุมชน กับวัด หรือนักท่องเที่ยวทั่วทำบุญ ทำทาน ปฏิบัติธรรม เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลให้กับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เช่น การปฏิบัติธรรม การรักษาศีล พัฒนาสิ่งแวดล้อมในรูปของการทำบุญ การบำเพ็ญประโยชน์ การรณรงค์ให้คนไทยรักสามัคคี

(4) โครงการทำบุญโดยสร้างระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามวิถีพุทธ โครงการนี้ถือว่าได้ผลดีมาก เพราะเป็นการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งด้านเศรษฐกิจอันเกิดจากการกระจายรายได้ในชุมชน อีกทั้งยังใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทา (การปฏิบัติตนในทางสายกลาง) คือ พอมี พอกิน พอใช้ พอเพียง โดยมุ่งประโยชน์ให้กับชุมชนและครอบครัว มีองค์ประกอบของคำว่า เศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกัน ประกอบด้วยเงื่อนไข (1) เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ (2) เงื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้าง ทั้งนี้ต้องหาอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งอาจจะเป็นภูมิปัญญาของชุมชนนั้นที่อาจมีอยู่ โดยกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างวัดกับชุมชน นวัตกรรมการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์แบบวิถีชีวิต ใช้หลักสร้างเศรษฐกิจชุมชนเพื่อกระจายรายได้สู่ชุมชน นอกจากนี้การประดิษฐ์เอาของใช้ในธรรมชาติมาเป็นเครื่องนวด ยาสมุนไพร ของเล่นเด็กจากวัตถุดิบธรรมชาติ หรือวิธีการทำขนมต่าง ๆ เป็นนวัตกรรมของชาวบ้านที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ ทั้งนี้ทุกฝ่ายต้องช่วยกันโฆษณาประชาสัมพันธ์

(5) โครงการนวัตกรรมเติมเต็มบุญ/โครงการสะสมบุญ 9 วัด เพื่อในหลวงรัชกาลที่ 9 สิ่งจูงใจของโครงการนี้ ได้แก่ การอุทิศส่วนกุศลให้กับในหลวงรัชกาลที่ 9 รวมทั้งการเติมเต็มบุญ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติธรรมเป็นอนิสงค์ (บุญ) อันยิ่งใหญ่เหนือการทำบุญใด ๆ โดยผู้ร่วมโครงการสามารถใช้เวลาในวันหยุด โดยเฉพาะวันหยุดนักชัตฤกษ์ติดต่อกันหลายวัน ซึ่งโครงการนี้สามารถใช้ได้กับทุกกลุ่ม โดยการสะสมบุญในระยะเวลาดังนี้ คือ 1 วัน 3 วัน 7 วัน 1 เดือน หรือระยะยาวแล้วแต่โปรแกรมของวัด แล้วทางวัดจะออกประกาศนียบัตรให้

(6) บริษัททัวร์ หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษาควรประสานความร่วมมือการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวโดยเสริมการปฏิบัติร่วมกับการทำบุญ ทั้งนี้ต้องประชาสัมพันธ์และมีการกำหนดโปรแกรมร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการปฏิบัติกิจกรรมอย่างมีส่วนร่วม โดยการทำบุญสามารถทำได้หลายแบบ คือ การบริจาคทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนา การทำทานก็เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรมไม่จำเป็นต้องไปนั่งสมาธิ แผ่เมตตาโดยใช้ปัญญาทำให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส การปฏิบัติธรรมทำได้ดังนี้ (1) พระที่สอนธรรมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจนำไป

ปฏิบัติเองได้ (2) นำไปปฏิบัติเองที่บ้านได้ (3) สถานที่ต้องมีความเหมาะสม ตลอดจนถึงประชาชนสัมพันธ์ในวัดและเพิ่มเติมเข้าไปในโปรแกรมทัวร์เพื่อดึงคนให้อยากมาปฏิบัติธรรม

3.2 นวัตกรรมการเรียนรู้ธรรมและการปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนาเสริมเข้าไปในการท่องเที่ยว

(1) การจัดทำสื่อ นวัตกรรม/ดิจิทัล/อินเทอร์เน็ต เพื่อเผยแพร่ธรรมและจงใจให้ปฏิบัติธรรม โดยสื่อดิจิทัลเป็นสิ่งสำคัญมาก แต่สิ่งสำคัญก็คือ กลุ่มเป้าหมายต้องชัดเจน เนื่องจากผู้ปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้สื่อดิจิทัล ดังนั้นกลุ่มดิจิทัลน่าจะเหมาะสมกับกลุ่มเด็ก วัยรุ่น หรือผู้ใหญ่ ทั้งนี้สำหรับเด็กน่าจะเป็นสื่อภาพเคลื่อนไหว หรือสื่อกราฟิก การ์ตูนต่าง ๆ สำหรับวัดที่มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมา น่าจะมีสื่อดิจิทัลภาษาอังกฤษ จีน หรือญี่ปุ่น ขึ้นอยู่ว่ากลุ่มไหนบ้างที่มาท่องเที่ยววัด ทั้งนี้การใช้โซเชียลมีเดีย รวมทั้งแอปพลิเคชันผ่านมือถือได้ทั่วถึง ต้นทุนต่ำ สะดวก รวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยเชิงปริมาณ เช่น แผนที่ประกอบความจริงเสริม (Augmented reality) หนังสือมัลติมีเดีย (Multimedia book) และหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) โดยเน้นข่าวสารการประชาสัมพันธ์ที่ใช้สื่อเผยแพร่ธรรมและจงใจให้ปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดการรับรู้ว่าการปฏิบัติธรรมเป็นอานิสงค์ (บุญ) อันยิ่งใหญ่เหนือการทำบุญใด ๆ

(2) การจัดทำเว็บไซต์ของวัดเชื่อมโยงกับทาง ททท. วัฒนธรรมจังหวัดหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การใช้โซเชียลเน็ตเวิร์ค (เช่น Facebook, Line) ถือว่าได้รับความนิยมสูงมาก เป็นการเผยแพร่ธรรม รวมทั้งการใช้แอปพลิเคชันแสกน QR หรือคิวอาร์โค้ดตามแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งใช้ E-Book เพื่อสอนปฏิบัติธรรมเบื้องต้น เช่น สวดมนต์และหรือกำหนดลมหายใจ ทั้งหมดนี้ใช้ร่วมกับคติธรรม คำกลอนและสุภาษิตสอนธรรม โดยสอนสุภาษิตตามต้นไม้ในวัดถือว่าทำให้คนได้รู้ นอกจากนี้การไหว้พระ 9 วัด ส่วนใหญ่ได้ผลในเรื่องการทำบุญ อาจจะเพิ่มเพลงธรรมเข้าไปช่วยในระหว่างนั่งรถไปยังวัดต่าง ๆ

(3) ผู้จัดโปรแกรมการท่องเที่ยวควรเสริมโครงการศูนย์การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาเข้าไปในโปรแกรมการท่องเที่ยว โดยมีพระ/ผู้ปฏิบัติธรรม/ครูที่สอนให้ความรู้เชิงธรรม โดยเทคนิคการสอนที่น่าสนใจ มีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง คือ (1) พระ/ครู/ผู้เชี่ยวชาญธรรม (2) การสร้างบรรยากาศ สถานที่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรม (3) เทคนิคการสอนต่าง ๆ ที่น่าสนใจ เช่น ข่าวสารและสื่อที่ใช้ประกอบ หรืออาจจะใช้เทคโนโลยีดิจิทัล หรือใส่โปรแกรมการสอนธรรมเข้าไปในหุ่นยนต์หรือตู้หยอดเหรียญในวัดก็ได้

(4) ผู้จัดโปรแกรมการท่องเที่ยวควรเพิ่มโปรแกรมการท่องเที่ยวตามเส้นทาง แสงบุญสู่เส้นทางแสงธรรม โดยใช้หลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา โดยการฝึกสมาธิในทุกอิริยาบถ การกำหนดลมหายใจเบื้องต้น รวมทั้งนันทนาการเชิงธรรมให้เหมาะสมกับกลุ่ม เช่น กลุ่มเด็กใช้เพลงธรรม กลุ่มผู้ใหญ่ใช้การกำหนดลมหายใจเข้าออก ร่วมกับการใช้โยคะเชิงธรรม นอกจากนี้การไหว้พระ 9 วัด ส่วนใหญ่ได้ผลในเรื่องการทำบุญ อาจจะเพิ่มเพลงธรรมเข้าไปช่วยในระหว่างนั่งรถไปยังวัดต่าง ๆ การแสงบุญ/แสงธรรม คือการทำบุญเป็นธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถนำหลักการไปใช้ในชีวิตประจำวัน และจะนำไปสู่ความสุขต่อไป

(5) การบริหารจัดการและพัฒนาวัด คณะกรรมการวัดควรจัดทำแผนผังภายในวัด และโบราณสถาน รวมทั้งเน้นอัตลักษณ์ของอยุธยาให้เห็นถึงคุณค่าความเป็นมรดกโลกประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ควบคู่ไปกับการทำบุญ/ทำทาน/ไหว้พระ/การปฏิบัติธรรมพร้อมกับการท่องเที่ยว ตลอดจนการสร้างจิตสำนึกในการรักษาและเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมในอยุธยาจะมีความเป็นมาของโบราณสถานตั้งแต่ในอดีต ดูแล พัฒนาพื้นที่ และรักษาความสะอาดโดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม เช่น การพัฒนาลานธรรม เป็นต้น นอกจากนี้การบริหารจัดการและพัฒนาวัดให้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชน วัดก็จะเป็นที่สร้างงาน สร้างอาชีพให้กับชุมชนด้วย